

Németh Miklós

Az átmenet betetőzése: Közép-Európa integrálása az EU-ba*

1989 novemberében leomlott a berlini fal. Az omlás helyszínéről messzire lehetett látni és új utakra lehetett lépni. Közép- és Kelet-Európa országai számára váratlanul elérhető közelségbe került az addig titokban remélt és csak a messzi távolban felsejülő lehetőség: visszatérni az európai demokráciák közösségéhez.

Mint ezt történelmi tanulmányainkból ismerjük, 1945 után Európa a több mint ezer évvel ezelőtt létezett Karoling-birodalom egykori határai mentén hasadt szét, az Elba-Saale és a Lajta folyók vonalát követve. A törésvonalak egyik oldalán fekvő Kelet- és Közép-Európa hetvenes-nyolcvanas években folytatott modernizációs kísérlete zsákutcába jutott, és csak 1989-ben alakult ki olyan történelmi helyzet, amely a sorsforduló ígéretét hordozta magában.

Ez bizakodóvá, nem egy esetben mámorossá tette a politikusokat, a társadalomtudósokat, a médiát és az átlagembert egyaránt. Sokak számára úgy tűnt, megnyílt a piacgazdaság, a demokrácia kapuja, a hozzá vezető út világos, jól kivehető, a rajta lévő akadályok egy huszáros rohammal legyőzhetők, s rövid idő után belül is leszünk az európai integráció sáncain.

Néhány év elteltével már tudjuk: a célt jól határoztuk meg és jó irányba haladunk, az út azonban sokkal hosszabb és nehezebb, mint a többség gondolta akkor, amikor a fal leomlott. A haladást sikerek és eredmények mellett komoly megrázkódtatások, súlyos áldozatokkal járó konfliktusok is kísérik. Leomló falak között rohanni, történelmi korszakokat elválasztó szakadékokat átugrani, kulturális és mentalitásbeli korlátokat szétzúzni nem lehet sebek, zúzódások, csonttörések nélkül.

Ezért aztán a kezdeti eufóriát ön- és egymást marcangoló kételyek, peszsimizmus és tragikus életérzések váltották fel: a stabil, kiegyensúlyozott és optimista világlátás még egy évtizeddel a fordulat kezdete után sem uralkodó. A kilencvenes években újra kiviláglott, hogy az egykori Karoling-birodalomtól keletre eső terület nem homogén tömb. Ellenkezőleg: gazdasági és kulturális szempontból erősen tagolt. Napjainkban már egyértelműen

* A szerzőnek a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem disz doktorává avatása alkalmából tartott székfoglaló előadása (1999. december 20.)

kivehetők a kelet- és közép-európai kultúrtájékon azok a törésvonalak, amelyek az elmúlt századok történelmi különbségeinek nyomvonalai mentén alakultak ki.

Az egykori keleti blokkban nyugatról keletre haladva az első törésvonal az egységesült Németország keleti határa, amelyen belül az egykori NDK politikai integrációja már megtörtént, és gazdasági integrációja – nagy költségek árán – előrehaladt. Innen kelet felé továbbhaladva a második törésvonal azt a Közép-Európának nevezett régiót jelzi, amelynek történetében – ha különböző mértékben és fáziskéséssel is –, de ismeretes volt és hatott a reneszánsz, a humanizmus, a reformáció és a felvilágosodás nyugat-európai eszmeáramlata. E kultúrtáj keleti határvonalát az utolsó gótikus templomok, déli határvonalát pedig az utolsó barokk templomok – tehát nem országhatárok – jelzik. Ettől a régiótól, azaz Közép-Európától keletre az egykori Szovjetunió területén létesült államalakulatok és az ott élő népek geopolitikai orientációját gyökeresen más történelmi hagyományok határozzák meg, és ugyanez érvényes a második törésvonaltól délre eső Balkán államalakulataira és népeire is. De ezen területek integrálódása is napirendre került, mivel már ezen országokban is érzékelhetők a piacgazdaság és a modern demokrácia funkcionális összekapcsolódásának jelei.

Az új törésvonalak mentén kialakult regionális különbségek elemzése meghaladná mai előadásom kereteit, erre nem vállalkozom. Megkísérlem viszont megvonni a közép-európai átmenet és integrálódás néhány tanulságát. Ezt ugyanis elengedhetetlennek látom a következő csatlakozási stratégia, az Unióval folytatott tárgyalások további irányvezetésének felvázolásához. Napi munkám során számos értékelő jelentést és tanulmányt állt módomban megismerni és ezekből úgy látom, hogy a különböző elemzők meglehetősen eltérő módon ítélik meg a tanulságokat és a prioritásokat.

Az Európai Unióban rólunk alakuló, az országvéleményben tükröződő képet is figyelembe véve a tanulságokat én négy csoportba összegezem:

1. Az első – és talán legfontosabb – tanulság, hogy térségünkben különbség érzékelhető a demokrácia mint alapvető értékek együttese és a demokrácia mint intézmények rendszere között. Más szóval: a demokratikus értékek vállalása és hirdetése a politikai pártok részéről nem feltétlenül jelentette és jelenti azt, hogy – a hatalomba kerülve – az intézményrendszerert mindig és maradéktalanul ezen elveknek megfelelően működtetnék. E téren az Unió mérvadó közvéleménye nagyon érzékeny, és az éves országjelentésekben minden eltérésre rámutatnak. Alapvető érdekünk tehát, hogy ne szolgáltatásunk okot kritikára. Nem szabad úgy felfogni, hogy az uniós normák számonkérése, az új értékorientáció gyakorlati érvényesítése ugyanolyan diktátum Brüsszelből, mint amelyeket évtizedeken át kaptunk Moszkvából. Most azt kell elfogadnunk, amit magunk választottunk. Ez se könnyű, erős készletet és elszántságot követel, amit eredményekkel kell igazolnunk. Leginkább ezzel tudunk érveket szolgáltatni a tagállamok vezető politikusaiknak, hogy bizonyítsák választópolgáraiknak: a tagjelölt országok nemcsak törvényeik és intézményrendszerük tekintetében, de intézményeik működtetési kultúrájában is maradéktalanul megfelelnek az EU-normáknak.

Ha erről nem sikerül meggyőzni őket, nem fogják támogatni a keleti bővítést olyan időhorizonton, mint azt mi szeretnénk. A helsinki csúc s üzenete világos: jólét, biztonság és stabilitás az integráció célja. Ami ezeket az érté-

keket veszélyeztetheti, azt elhárítják. A tagjelöltek fejlettségi szintje folyamatosan sikeres gazdasági teljesítmény esetén is több évtizednyi távolságra van a tagállamok fejlettségi szintjétől. A befogadásnak szerintem nem itt van a kulcsa, e téren középtávon sem tudnánk készen lenni a tagságra. Ami számon kérhető és teljesíthető, az a politikai szféra, a társadalom demokratikus működése, az emberjogi, kisebbségi problémák európai módon való kezelése.

Nekünk az EU-normákhoz mindenekelőtt önmagunk miatt kell közelednünk és e folyamatot nem mint egy jó presztízsű – és potenciálisan jövedelmező – klubba való bejutásért meghozandó áldozatot kell felfognunk, hanem úgy, hogy ezeket a szabályokat és normákat az EU-val vagy anélkül is elemi érdekünkben áll elfogadni és sajátunként működtetni. Az EU-t, Pascalt átköltve, „ki kellene találni, ha nem lenne”, hogy külön gyakorlati ösztönzést és fegyverező erőt nyújtson ehhez az elkerülhetetlen alkalmazkodási folyamathoz.

2. A második tanulságot röviden a demokratikus rend és a piacgazdasági berendezkedés „deficitje”, „hiánya” címszó alatt foglalnám össze. Olyan jelenségekre és kihívásokra kívánok utalni ezzel, mint például a többség–kisebbség problémaköre, a civil szféra és szervezeteinek helye, szerepe, amelyek kezelésére a jelenleg kialakult demokratikus intézmények és struktúrák még a legerősebb és legfejlettebb országokban sem rendelkeznek megfelelő válaszokkal. A jól működő demokráciákban és piacgazdaságokban a lakosság többsége az erős és prosperáló középosztályhoz tartozik, mely érdekeinél fogva a legfontosabb pillér és biztosíték a rendszer stabilitásában. De még ezen országokban is figyelmeztető jel, hogy a prosperáló többség nem szükségszerűen támogatja azokat a kezdeményezéseket, amelyeket választott vezetőik például a szegények vagy az etnikai, nemzetiségi kisebbségek társadalmi beilleszkedésére tesznek. Jól kitapintható ez Franciaországban, ahol az elmúlt évtized ez irányú kormányzati erőfeszítései az arabellenes Nemzeti Front számottevő erősödéséhez vezettek; vagy Németországban, ahol a török származásúak állampolgársága körül korbácsolódtak fel az indulatok; vagy éppen az USA-ban, ahol a többség–kisebbség konfliktusa néhány éve még nyílt összeütökös formáját öltötte egyes városokban.

Mindezek tükrében nem meglepő, hogy Kelet- és Közép-Európa új demokráciái nehézségekbe ütköznek, amikor megpróbálják összeegyeztetni a liberális, demokratikus és piacgazdasági elveket a többségi–kisebbségi metszéspontok mentén felmerülő komplex és nehezen kezelhető kihívásokkal. Helyzetüket tovább nehezíti a század imperialista, illetve parancsuralmi rendszereinek sajátos öröksége: míg az előbbi elsősorban az államok kormányzati stílusán, természetén, addig az utóbbi a civil társadalom állapotán és létformáján hagyott maradandó nyomokat. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a demokratikus elvek és intézmények közötti igen bonyolult viszonyrendszer útvesztőjében e kihívásokra gyakran nem születnek meg a helyes válaszok.

Térségünkben e problémakör kezelését tovább bonyolítja, hogy a társadalom és a politikai pártok egyaránt hajlamosak a historizálásra, a múltba fordulásra és a moralizálásra. Ez gyökeresen eltér a mai uniós közélet és pragmatikus szemlélet elvárásaitól, és erősíti azok véleményét, akik szerint

mi hajlunk a kibúvók keresésére, a panaszkodásra, összefogás helyett a széthúzásra. Szakítanunk kell a belénk ivódott kisebbségi érzéssel, nem kell senkit betegesen tisztelnünk. De ugyanígy nincs okunk senkit lenézni vagy lesajnálni sem. A történelem megtanított bennünket az alkalmazkodásra és a túlélésre. Erre a képességre nagy szükség lesz az EU-jog alkalmazása során is, hogy jelentős erőfeszítésekkel Magyarország középtávon elérje a harmonizáció elégséges szintjét olyan, a demokrácia-deficitet megjelenítő fontos területeken, mint az igazságszolgáltatás, a környezetvédelem, a belügyek, a határőrizet, a menedékjog, a munkaügyek, a munkahelyi biztonság, az egészségügy vagy éppen a vámügyek, hogy csak néhányat említsék. Ezekon a területeken nem elég a joganyag adaptációja, az igazi kritérium azok ellenőrizhető érvényesítése lesz a mindennapok gyakorlatában.

3. A harmadik tanulságnak és egyben megkerülhetetlen feladatnak a közép-kelet-európai régió belüli viszonyrendszerünk újragondolását érzem. Ezt az újragondolást és újjáépítést – ha tartós alapokat akarunk – csak a régió belüli szolidaritásra, a közös érdekekre és azokra a közös értékekre lehet és kell építeni, amit a régió mintegy hozományként, a már velünk kibővült Unió asztalára tud tenni. A térség egésze és még inkább az egyes országok külön-külön hihetetlen nehéz perióduson jutottak túl az elmúlt évtizedben. A Balkánt leszámítva vér nélkül, minimális külső segítséggel, kiizzadva-fenntartva-újrahitelítve a nyugati értékrendszerbe vetett hitüket. Sajnálatos, hogy ez idáig mindez nemritkán az egymás közti kapcsolatok rovására, időnként egymással vetélkedve, egymást túllihegve, néha rossz ízűen tülekedve történt. Tíz év után viszont bizton és büszkén állíthatjuk, hogy sehol, egyetlen országban nem vált hivatalos és tartós politikává a vélt vagy valós történelmi sérelmekért való intézményes retorzió. Az új nemzeti identitások nem mások rovására erősödnek meg, és ez nagy dolog. Eljött az idő, amikor egy viharos évtized nemzeti eredményei, újabb megpróbáltatásai és kipróbált önmérséklete elegendő méltóságot kölcsönözhetnek mindannyiunknak a történelmi bizalmatlanságok oldására. Arra, hogy egymásra is sorstársként, közös érdekekkel, rendezendő és rendezhető ügyekkel bíró szomszédokként tekintsünk. Ez a megváltozott viszony és látásmód lehet az alapja a gazdasági, kulturális és politikai kapcsolatok újrendezésének is.

A tíz közép-európai tagjelölt ország együttesen több mint százmillió népeséggel rendelkező piacot jelent, ahol az egy főre eső GDP átlagosan az EU átlag 40%-át közelíti. A növekedés fő motorja mindegyik országban az export, melynek zöme – 50–75% közötti része – az elmúlt tíz év alatt átcsoportosult az EU tagországaiba. Ez versenyképességet, technológiai megújulást, innovációt, új, modernebb munka- és kereskedelmi kultúrát segített meghonosítani az átmeneti gazdaságokban.

A következő évtizedben azonban előtérbe kerül az egymás közötti regionális kapcsolatok erősítésének igénye. Az egymás közötti termelési-kereskedelmi kapcsolatok ma átlagosan mindössze 20%-ot tesznek ki. Ennek növelése nemcsak a gazdasági növekedés új, dinamikus forrását képezheti, de tágabb értelemben európai, biztonságpolitikai célokat is szolgálhat. Jól példázza ezt a Baltikum, vagy éppen a Balkán problémáinak kezelésére tett összeurópai kezdeményezés.

Brüsszel és az EU 15 országa ezért mielőbb látni szeretné, hogy a sokat emlegetett négy szabadságot – az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a szemé-

lyek szabad áramlását – elősegítő reformok nemcsak az egyes országok jogrendjében, hanem az egymás közötti kapcsolatok mindennapi gyakorlatában is jelenjenek meg, kerüljenek egyfajta előszobai kipróbálásra. Ezt az üzenetet közvetítették nekünk azzal a Helsinkiben elfogadott döntéssel, hogy az ún. második körbe tartozó öt kelet-közép-európai országot is a tárgyalások megkezdésére invitálták a jövő év elejétől. Számunkra ez a döntés különösen fontos és új perspektívát nyit, ugyanis lehetővé teszi a szomszédos országokban élő magyarok érdekeinek, érdekérvényesítő törekvéseinek a tárgyalások intézményes keretei között történő támogatását.

4. A negyedik tanulság az, hogy az átmenet – de különösen a csatlakozási tárgyalások – már eddig is alaposan megváltoztatták, a jövőben pedig még inkább átformálják majd a kormányzás – és általában az állam – szerepét és funkcióit. A gazdasági átalakításban a csatlakozás előtt álló országok kormányai igen fontos szerepet játszottak az eddig elért eredmények alakulásában. Az a fajta kormányzati tevékenység, amely a piac és a piaci szereplők támogatására, az esélyegyenlőség és a versenyfeltételek kialakítására irányult – és nem diktátumok, kormányzati parancsok törvényeken keresztüli közvetítését tekintette fő funkciójának – nagyban hozzájárult ahhoz, hogy újfajta egyensúly és viszonyrendszer alakult ki a formális és informális társadalmi szabályok rendszerében. Mindenkinek fel kell ismernie és el kell fogadnia, hogy a szabályok, normák betartása az egész társadalom, s benne a saját hosszú távú érdekeit szolgálja. S minthogy eltérő mértékben ugyan, de mindegyik tagjelölt országban erős hagyománya van a formális jogrend és a szabályok kijátszásának, a kormányoknak az elkövetkező évek során kiemelt hangsúlyt kell helyezni e magatartás megváltoztatására. Intézmények építése és erősítése, szabályozó, ellenőrző, érzékelő és jelző rendszerek kiépítése, az önkormányzatiság, a civil szféra és általában a nyilvánosság szerepének növelése, a társadalommal való párbeszéd erősítése, a kompromisszumkeresés mind-mind szükségesek lesznek ahhoz, hogy a csatlakozni kívánó országok hatalmi és kormányzati gyakorlatukat EU-konformmá alakítsák. Ezek egyikének-másikának megvalósítása komoly ellenállásba fog ütközni, rövid távú, partikuláris érdekeket fog sérteni, mégis fel kell vállalni ezeket. Be kell fejezni az átalakulást, hogy a XXI. század hajnalán részvételünkkel és hozzájárulásunkkal segíteni tudjunk Európán megtalálni azt az új identitást, azt a politikai és gazdasági rendszert, mely prosperitást, stabilitást hozhat az integrálódó régióknak is.

A bővítés alapjaiban fogja megváltoztatni az Európai Unió természetét és működési formáját. Ez komplex változás lesz, amivel új minőség jön létre. Ma azonban elsősorban még arra irányul a figyelem, hogy az új tagországok felvétele mennyire teszi próbára az Unió jelenlegi költségvetési filozófiáját, ami gyökeres reformokat fog kiváltani.

A berlini csúcstalálkozó Agenda 2000-re vonatkozó kompromisszuma már jelezte, hogy az Unión belüli hangulat határozottan ellenzi bármilyen költségvetési teher növelését. Ezért a bővítés feltételeinek kialakítására nincs más lehetőség, mint az Unió legnagyobb pénzügyi terhet jelentő mechanizmusainak, a közös agrárpolitikának, a strukturális és kohéziós alapokból folyósított támogatások rendszerének teljes és átfogó reformja.

Közismert, hogy a tiz társult országban jelenleg kétszer annyi földművelő dolgozik, mint az EU egészében. Ugyanakkor ezen országok mezőgazdasági

termelési szintje az EU termelésének csak alig 1/3-át éri el. A tíz ország csatlakozása ugyanakkor több mint 40%-kal növelné a megművelt földterületet és – tekintettel arra, hogy a kelet-európai termékek árai jelenleg 30–50%-kal alacsonyabbak az EU árainál – a garantált árak alkalmazása óriási ösztönzést jelentene a termelés növelésére. Ez – a jelenlegi szabályok alkalmazása mellett – kezelhetetlen mértékben növelné meg a közösség kiadásait. Hasonló a helyzet az EU strukturális és kohéziós alapjaiból nyújtott támogatásokkal is.

Ezeket a problémákat a berlini és amszterdami csúcsertekezletek nem oldották meg. A felszínre törő feszültségek világosan jelzik az érdekellentéteket, és azt is, hogy az egyes országok igen határozottan védelmeznik kívánják saját érdekeiket. A bővítés ma még nincs kellően megalapozva koncepcionálisan, mindenekelőtt a rengeteg pénzt igénylő közös politikák átfogó reformjára kell külön csomagot összeállítani. Én úgy gondolom, hogy sürgősen ki kellene alakítani a közös agrárpolitika olyan rendszerét is, amely engedné érvényesülni bizonyos régiók – így Kelet-Közép-Európa egyes országainak – versenyelőnyét. A regionális, strukturális és kohéziós politikában pedig ki kellene igazítani a támogatásra jogosító jövedelmi küszöbököt, a programok finanszírozásában emelni kellene a nemzeti hozzájárulások arányát, a döntési jogköröket pedig a központ (Brüsszel) helyett a régiókba kellene áttelepíteni. Ez esélyt adhat arra, hogy a támogatások eddig kedvezményezett országainak közvéleménye is az EU-bővítés oldalára álljon. Ez nélkülözhetetlen a sikerhez, mint ahogy az is, hogy az EU-ban a bővítésről folytatott vita túllépjen a szűken értelmezett költségvetési összefüggéseken. Ez ugyanis zsákutca. Pusztán a pénz elosztásáról vitatkozva nem teremthető meg az EU bővítésének politikai, társadalmi támogatása. A tagjelöltek szegény rokonként való kezelése is méltatlan lenne a történelmi kihíváshoz. Azzal a hittel, odaadással, meggyőződéssel és történelemformáló tudattal kell megpróbálnunk felépíteni, összerakni az új Európát, amellyel egy évtizede a régi választafalat döntögettük.

Az EU belső reformjainak előkészítésére hivatott, a jövő évre tervezett kormányközi konferencia hajója mindenesetre jó szelet kapott a berlini csúcsot követően ezeknek a nehéz feladatoknak a megoldásához. Európa mind meggyőzőbben bizonyítja: jól szervezett és irányított, a XXI. században tovább élesedő versenyre felkészült gazdaságokkal rendelkezik, a vállalkozás és az innováció a vérében van, vezetői felismerték és elfogadták azt a kihívást, melyet az EU kibővítésének történelmi szükségszerűsége jelent. A kihívás egyaránt szól minden érintettnek, s a reformok sikerét nagyban befolyásolja, hogy mi hogyan tesszük a dolgunkat. Az 1989-ben megnyílt esélyt valóra váltani közös történelmi felelősségünk.

Egy évtized óta zajlik a szemünk előtt a világ geopolitikai tájképének átrendeződése. Ennek részeként új gravitációs irányok és konfigurációk jelennek meg Európa térképén. A világtörténelem legújabb tragikus utópiája a korábbiakhoz hasonlóan összeomlott. Vége az ideológiai világrendszerek dualizmusának, de az „Európa eszme” ötvenes évekbeli profétájának, François Perroux-nak „Partatlan Európa” víziója még messze van a megvalósulástól. Talán ebbe az irányba tartunk, de sok még a bizonytalanság, a megjósolhatatlan esemény. Egyre inkább bebizonyosodik Jose Ortega y Gasset, spanyol társadalomtudós jóslata a felgyorsuló technikai haladás, a

specializálódás és a megkövült, múltból örökölt struktúrák reformokat gátló szerepéről, amelyet az I. világháború utáni magyar gazdasági konszolidáció hírneves alakja, Hegedűs Lóránt is vallott. Az ő meglátásukat igazolja most, hogy miközben az Európai Unió rohamosan halad előre technikai és gazdasági értelemben, a múltból örökölt politikai intézmények egyre inkább a haladás gátjaivá válnak. Ahogyan az az intellektus is időszerű, amelyet a világpolgár gróf, a krétai-görög, japán és osztrák ősöktől származó Richard Coudenhove-Kalergi fejtett ki Páneurópa című könyvében. Eszerint a világ nagy gazdasági erőterei felől érkező kihívásokra Európának csak egyféle válasza lehet: a túléléshez gazdaságilag és politikailag egyesülnie kell. De a tizenötök Európája még kevés ehhez! Még kívül vannak a sáncokon, akiknek belül van a helyük.

Az elmúlt évtizedben a különböző elméleti iskolák képviselői mind ringbe szálltak: a történelem új terepet kínált elméleteik, tanácsaik kipróbálására, helyességük igazolására. Kormányok és parlamentek választottak a felkínált étlapról. Mindegyiküket az vezérelte, hogy közelebb kerüljenek a hön áhitott célhoz: országukat mihamarabb csatlakoztatni tudják az európai integrációhoz. Azóta kiderült, hogy az átmenet semmilyen konzisztens elméleti bázison nem vezényelhető le. Nincs és nem is lesz klasszikusa a szocializmusból a kapitalizmusba történő átmenetnek, az semmilyen ismert közgazdasági elméleti modell alapján nem érhető meg. Tapasztalati alapon, pragmatikus szemléletben, erős intuícióval és kemény munkával lehet csak előrehaladni és a gyakorlati problémák megoldásában csak több elmélet egyidejű figyelembevétele vezethet sikerre.

A közgazdaság-tudomány szűken értelmezett kompetenciakörén belül maradó hagyományos modellek most is ott tartanak kérdésfelvetéseikben, ahol tíz évvel ezelőtt: a soktérpálya vagy a fokozatosság mesterséges dilemmájánál vagy annak valamilyen alváltozatánál. Anélkül sajnos, hogy a gazdaságpolitika égető napi kérdéseire érdemi fogódzókat nyújtanának. Ez, azt hiszem, részben természetes. A gazdaságpolitikai döntéshozatal a maga számtalan és nem csupán vagy éppen elsősorban nem közgazdasági természetű korlátjaival és kritériumrendszerével jórészt megközelíthetetlen a modern közgazdaságtan formalizált világa számára. Kár, hogy ez így van. Az átmenet gazdaságpolitikája sokkal nagyobb intellektuális támaszra és ötletanyagra szorulna. Ezt a funkciót azonban, a közgazdaságtan csak akkor lesz képes betölteni, ha újra felfedezi önmagát, mint társadalomtudományt. A közgazdaságtudomány eleve ilyenként született a skót felvilágosodás bábáskodása mellett, és az igazán nagyok mindig is így művelték. Olyan tudományként, amely a filozófiával, a pszichológiával, a politológiával, a szociológiával, a jogtudománnyal és más társtudományokkal közösen, azokkal kölcsönhatásban képes csak a társadalom és a gazdaság nagy kérdéseire rálátást nyújtani és néha még választ is adni. Ez a széles perspektíva valamikor a 50-es évek környékén áldozatul esett a közgazdaság-tudomány növekvő specializációjának és formalizálódásának. Egy megújult, szélesebb horizontú közgazdaságtudomány viszont képes lehet arra, hogy az előttünk álló kihívásokkal és döntési dilemmákkal érdemben szembenézzen. Ez az amiről A. Hirschman mint „dédunokáink közgazdaság-tudományáról” álmodott.

Ezért miközben biztatom kollégáimat az elméleti eszköztár bővítésére, nem is tudós közgazdász, hanem alkotóművész, író gondolatait idézem elő-

adásom befejezéseként. Márai Sándor 1941-ben megjelent remekművében, a Kassai őrzőben a következőket írja: „A legfontosabb, hogy az ember korával egy időben éljen. Mindig tragikusak a sértődött nemzedékek, melyek a múltba vágyódnak vissza, s mindig veszedelmesek a fanatikus nemzedékek, melyek nem a jelenben, hanem a jövőben iparkodnak élni. Az ember maradjon hűséges élete és kora óramutatójának eszményeihez.”

Legyen ez a józan pragmatizmus politikusaink, törvényhozóink és mindannyiunk számára irányadó. Mi itt megváltoztattunk egy rendszert, amelyről jószerint senki sem hitte, hogy megváltoztatható. Ez erőt kell, hogy adjon ahhoz, hogy merjünk a saját korunkban élni, ne hagyjuk, hogy abból bármi kiköccsen bennünket. Hárítsuk el a múltó divatok, a törekeny bálványok, az illúziók és a nosztalgiák, a vakító doktrínák kísértését, és menjünk kitarítóan célunk felé a magunk választotta úton. De jól vigyázzunk, mert ha nem is igaz, hogy „minden út az Unióba vezet”, a miénknek oda kell vezetnie.

IRODALOM:

- Central and Eastern Europe on the Way into the European Union, Discussion Paper, presented to the International Bertelsmann Forum, June, 1998. University of Munich.
- Gazdag, Ferenc:* Európai integrációs intézmények. Osiris Kiadó. Budapest, 1999.
- Gibson, Rowan* (ed.): Rethinking the Future, Nicholas Brealey Publishing, London, 1996.
- Y Gasset, Jose Ortega:* The barbarism of „specialisation”. In: *Martin Gardner: Great Essays in Science.* 1932.
- Goldman, Minton, F.:* Revolution and Change in Central and Eastern Europe, Armonk, N.Y.: M.E. Sharpe, 1997.
- Hayek, Friedrich A.:* The Consitution of Liberty, Routledge, London, 1990.
- Hegedüs, Lóránt:* Gazdasági élet. In: A mai magyar világ képe. III. Kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, é. n.
- Kaldor, Mary:* New and Old Wars, London, Polity Press, 1998.
- Lunch, Allen:* Nations in Transit, Freedom House Report, N. Y. 1999.
- Martin, Roderick:* Central and Eastern Europe and the International Economy: the Limits to Globalisation, Europe-Asia Studies, Vol. 50, No 1. 1998.
- Mortimer, Edward* (ed.): People, Nation and State – The Meaning of Ethnicity and Nationalism, London, Tauris, 1999.
- Motyl, I. Alexander:* Introduction to Nations in Transit, Freedom House Report, N. Y. 1999;
- North, Douglas:* Institutions, Institutional Change and Economic Performance, Cambridge University Press, 1990.
- Olson, Mancur:* The Rise and Decline of Nations, Yale University Press, 1984.
- Perroux, Francois:* L'Europe sans rivage. 1953.
- Polanyi, Karoly:* The Great Transformation, London, Beacon Press, 1971.
- Putnam, Robert:* Making Democracy Work, Cambridge, MA. Harvard University Press, 1993.
- Schelling, Thomas C.:* The Strategy of Conflict, Harvard University Press, 1960.
- Schumpeter, Joseph:* Theory of Economic Development, Transaction Pub Paperback, 1983.
- Stiglitz, Joseph:* Whither Reforms? Ten Years of the Transition, World Bank, 1999.
- Williamson, Oliver E.:* The Economic Institutions of Capitalism, New York, Free Press, 1985.
- EBRD, Transition Report 1999 – Ten Years of Transition, London, EBRD, 1999.